

ANDERS ARFWEDSON:

Standarden i den nya skolan

Skolan sviker eleverna genom att ge dem för dåliga baskunskaper. Detta är det verkliga felet med den nya skolan, menar sekreterare Anders Arfwedson i sin artikel. Han analyserar den nya svenskundervisningen — ett skräckexempel kallar han det själv. Grundläggande färdigheter måste på nytt prioriteras. Detta är den enda lösning på problemen som till sist finns.

Om man säger, att det i många avseenden är illa beställt med kunskapsstandard i den svenska skolan, säger man förvisso varken något nytt eller något originellt. Den sjunkande kunskapsstandard även ifråga om tämligen elementära ting som räknefärdighet, satsbyggnad och grundläggande språkkunskaper kritiseras ständigt av universitetslärare, gymnasieinspektörer och arbetsgivare. Det tycks i huvudsak endast vara de som bär ansvaret för skolreformerna som anser att allting nu är bättre än förr.

Men för att komma åt de brister, som ovedersägligen finns, är det nödvändigt att närmare granska förutsättningarna för de utbildningsresultat man kritiserar. Att göra enkla jämförelser mellan förr och nu är, på grund av de radikalt ändrade förutsättningarna, inte alltid meningsfullt.

Grundskolan är, till skillnad från den gamla realskolan, ingen urvalsskola. En elev må prestera aldrig så usla resultat — han måste ändå igenom de nio åren. Att många elever går ut grundskolan med undermåliga kunskaper i snart sagt alla ämnen säger därför knappast någonting om undervisningens standard. Undervisningen kan vara utmärkt, målen förträffligt formulerade, lärarnas ansträngningar utan tadel. Att alla elever inte når upp till en nivå som vi uppfattar som ett absolut minimum är uteslutande en följd av att begåvningsfördelningen inom en hel årskull följer en normalfördelningskurva och att vi saknar pedagogiska metoder att kompensera olikheterna i de medfödda anlagen.

På gymnasieskolans treåriga linjer, dvs de linjer som motsvarar det gamla gymnasiet, blir resonemanget självfallet något annorlunda. Gymnasieskolans teoretiska linjer bildar i högre grad än grundskolan en urvalsskola där man kan förutsetta att de minst studiebegåvade eleverna fallit bort.

Men också här gäller något av det som ovan sagts beträffande grundskolans förutsättningar. Gymnasieskolans treåriga linjer är inte alls i samma grad som det gamla gymnasiet en skola enbart för den intellektuella eliten — inte ens om begreppet "elit" tas i ganska vid mening.

1960 motsvarade studentexamensfrekvensen ca 13 procent av en årskull 20-åringar. Nu ligger motsvarande siffra på ungefär det dubbla — 26 procent.

Enbart genom denna kraftiga ökning av andelen ur varje årskull, som går igenom gymnasiet treåriga linjer, följer självfallet en sjunkande genomsnittlig prestationsförmåga (om prestationerna förutsätts stå i ett tämligen direkt förhållande till studiebegåvningen). Men nu är det inte heller de 26 "bästa" procenten ur varje årskull som studerar vid de treåriga, teoretiska linjerna. I den nya, integrerade gymnasieskolan utövar vissa av de tvååriga, mer praktiskt inriktade linjerna en stark lockelse på många elever med goda studieförutsättningar. Den utbredda akademikerarbetslösheten under 1970-talet och svårigheten att få arbete efter en enbart teoretisk gymnasieutbildning har förändrat rekryteringsmönstret. Följden har bl a blivit, att medan det rå-

der hård konkurrens till vissa tvååriga linjer (tex vårdlinjen) går det ibland ganska lätt att komma in vid de treåriga. Studieförutsättningarna hos de 26 procent, som i dag studerar vid de 3-åriga linjerna är med andra ord inte alls desamma som gällde för eleverna i det gamla gymnasiet.

Skolans misslyckande

Detta utgör en av de viktigaste förklaringarna till varför skolan misslyckas med att hävda den allmänna kunskapsstandard, som vi varit vana vid att förvänta oss av gymnasieelever. Det faktum att *undervisningen* i dagens gymnasieskola snarast är bättre än tidigare, främst beroende på att lärarbristen nu är hävd, har inte räckt till för att kompensera förändringarna i elevunderlagets sammansättning. Till detta kommer också att vissa pedagogiska nymodigheter — tex den "nya matematiken", direktmetoden ifråga om språkundervisning osv — visat sig tämligen misslyckade.

Följaktligen kan en elev som just gått ut någon av gymnasieskolans treåriga linjer se ut nästan hur som helst. Det finns A-studenter också i dag, låt vara att de inte kallas så. Det är t o m troligt att vi idag har flera A-studenter än på 1950-talet, i absoluta tal räknat. Men de finns nu spridda på ett stort antal lärosäten, vid ett stort antal institutioner, och "upplevs" just därför av många universitetslärare ofta som undantagen vilka bekräftar regeln — den regeln, nämligen, att kvali-

teten på studenterna har sjunkit. Majoriteten av studenterna är högst medelmåttiga ifråga om förkunskaper och studieförutsättningar. Många förefaller att ha tillägnat sig rätt lite av den "bildning" som den gamla mogenhetsexamen förutsattes garantera.

Det resonemang jag här fört är i huvudsak det som försvararna av utbildningsreformerna brukar tillgripa för att förklara och försvara den lägre genomsnittliga kvaliteten hos studenterna av i dag. Jag bestrider inte att de har rätt — så långt. Med givna förutsättningar måste väl resultatet bli ungefär det som vi uppnår i dag. Eller måste det inte det?

Nej, ty en bra förklaring kan ändå vara ett klent försvar. Fakta är nämligen följande.

De allra flesta gymnasieelever kan inte skriva en acceptabel svenska. Uttryckssättet är torftigt, stilkänslan outvecklad, och även mycket elementära fel såsom stavfel, meningsbyggnadsfel o dyl är mycket vanliga. Något sinne för vad formell korrekthet kräver har sällan hunnit utvecklas. Den låga standarden ifråga om språkbehandling är så påfallande, att det inte kan förklaras med hänvisningar till ett annorlunda rekryteringsunderlag. Vid universiteten är man allvarligt bekymrad. Biträdande professorn i statskunskap i Uppsala, Nils Elvander, som i våras hade ett korttidsförordnande som gymnasieinspektör, skriver i sin rapport till Skolöverstyrelsen bl a följande: "Som det nu är tvingas professorerna inte sällan rätta elementära grammatikfel i manuskriptet

till doktorsavhandlingar, och i några ämnen har man rentav funnit det nödvändigt att införa övningar i komposition och stilistik i forskarutbildningen. En universitetslärare måste känna fasa inför vad som komma skall om inte det av Lgy 70 (1970 års läroplan för gymnasiet) sanktionerade förstörelsearbetet omedelbart stoppas."

Vid de tekniska högskolorna brottas man med enorma kvalitetsproblem. Det visar sig, att en mycket stor del av de studerande har svårt att ens hjälpligt begripa den undervisning som meddelas, därför att den matematik som förutsätts aldrig har inhämtats. Det brister till och med ifråga om den mest elementära räknefärdigheten. På många håll har man tvingats införa regelrätt stödundervisning i matematik, eftersom den reguljära undervisningen annars blir helt meningslös.

Ifråga om moderna språk är situationen föga bättre. I många ämnen har man tidigare kunnat använda kurslitteratur på engelska. I vissa ämnen har nästan uteslutande engelskspråkig litteratur använts, och det har sällan utgjort något problem. Så icke idag. Sedan några år tillbaka kräver studenterna allt oftare enbart svenskspråkiga böcker. De klarar inte av engelsk text. Vi skall inte tala om böcker på tyska och franska.

För flertalet utbildningar vid universitetet och högskolor är detta självfallet ett problem, även om man nödortfött kan klara situationen genom att byta ut vissa delar av den utländska kurslitteraturen mot svenskspråkig. I de rena språkstu-

dierna kan problemet dock inte döljas utan får konsekvenser för universitetens utbildningsstandard. De skriftliga över-sättningsprov, som blivande lärare i engelska, tyska och franska måste genomgå för att bli godkända för 40 poäng (i princip motsvarande 2 betyg enligt den gamla ordningen), ligger nu obetydligt över tidigare studentexamensstilar i svårighetsgrad. Standardsänkningen har alltså gått så långt, att man tolererar ganska många elementära grammatikfel också av blivande språklärare.

Baskunskaperna

Detta är alltså den nya skolans följder sådana de upplevs vid universitet och högskolor. Det är mot dessa uppenbara missförhållanden, som kritiken mot skolan framförallt måste sättas in. Under lång tid har försvararna av skolreformerna förskansat sig bakom argumentet, att det inte går att göra jämförelser med den tidigare realskolan och det gamla gymnasiet, eftersom eleverna nu lär sig andra saker än tidigare. Dagens elever tror ibland att Karl XII levde på 1500-talet, och de vet kanske inte alls något om Stiernhielm och Atterbom, men det beror på att dessa gestalter i stort sett förbigås i nuvarande kursplaner, heter det. Men i gengäld kan eleverna så mycket mer om svensk samhällsekonomi, u-landsproblem och filmkunskap, de tränas i argumentationsanalys och demokrati och de vet betydligt mer än sina föräldrar om barnpsykologi och binära tal.

Javisst. Kursplanerna har förändrats.

Men skolreformernas företrädare missar poängen när de försöker göra detta med Karl XII och Stiernhielm till ett huvudnummer. Det är inte dem den tungt vägnande kritiken gäller. Det allvarliga är ju, att det är de grundläggande färdigheterna, de *ofrånkomliga baskunskaperna* som är så bristfälliga.

Varför missköts då basfärdigheterna såsom svensk skrivning, räknefärdighet osv? Varför har de moment, på vilka all vidare utbildning nödvändigtvis måste bygga, kommit att skjutas i bakgrunden till förmån för nya ting, som i och för sig kan te sig angelägna, men som just på grund av de bristfälliga grundkunskaperna ofta kommer att hänga i luften?

Vi har här säkert att göra med ett komplex av motiv. Den gamla folkskolan lade huvudvikten vid basfärdigheterna — läsning, skrivning och räkning. Dess ambitioner var onekligen begränsade. Bakom de stora skolreformerna har därför funnits en stark strävan att höja ambitionsnivån. Alla elever skulle få betydligt mera med sig ut i livet än det minimum, som ansågs räcka för den stora majoriteten av tidigare generationer.

Den nya skolan blev emellertid inte bara en reaktion mot en tidigare låg ambitionsnivå. Den blev också en reaktion mot den gamla skolans metoder, mot allt det som uppfattades som själlöst tragglande av elementa. Så förvisades inte bara metoderna till historiens skräpkammare, utan med dem också metodernas föremål. Elementa sattes på undantag, och intresset koncentrerades på allt det nya. Kan-

ske gäller detta inte så mycket de lägsta klasserna, som alltså måste domineras av de grundläggande momenten. Men den metodiska påbyggnaden och det systematiska befästandet av kunskaperna högre upp i klasserna har allvarligt eftersatts. Det är knappast någon överdrift om man säger att det vilar ett kaleidoskopiskt drag över kursplanerna i många ämnen, som möjligen är fantasieggande, men knappast ägnat att leda till en gedigen utbildning.

Att skriva svenska

För att konkret belysa situationen, skall jag ta ett exempel. I de gamla läroverken lades stor vikt vid den metodiska träningen i svensk skrivning. Redan i början av realskolan skrevs svensk uppsats tre gånger per termin. Ambitionerna ökade efterhand. I de högre klasserna skrevs svensk uppsats "på sal" under tre- och småningsom fyra-timmarpass, för att slutligen i gymnasiet bli sk heldagsskrivningar. Det var fråga om regelbundet återkommande, koncentrerade skrivinsträngningar, som gradvis uppövade den språkliga uttrycksförmågan och den stilistiska säkerheten. Under de åtta åren i läroverket medhans alltså bortåt femtio uppsatser.

Hur ser det ut i dag? Skrivövningarna i grundskolan omfattar främst enkla referatövningar, förståelseprov o dyl. Om uppsatser i traditionell mening är det inte fråga. Enligt läroplansanvisningarna skall läraren dessutom acceptera det faktum, att ungdomar uttrycker sig på ett

annat sätt än det vårdade skriftspråket kräver, och vara sparsam med rättelser. Kort sagt, det går an att skriva ungefär hur som helst.

I gymnasiet har man alltså inte mycket att bygga vidare på. De praktiska inslagen betonas i läroplanen, man skriver brev, PM o dyl, och det talas också om "skisser", "referat" snarare än om medveten, aktiv textkomposition. Också på gymnasiet har kraven på språklig korrekthet svagt stöd i läroplanen.

Som korttidsförordnad gymnasieinspektör hade jag för ett par år sedan själv möjlighet att närmare studera vad all detta i praktiken innebär. Jag såg inga "uppsatser" som i omfång överskred två handskrivna sidor, och även de bästa eleverna gjorde sig skyldiga till grova syntaktiska fel. Torftigheten i uttryckssättet och den outvecklade stilkänslan var påfallande. Och när skulle egentligen någon stilkänsla ha kunnat utvecklas, då knappast några tillfällen ges? Hur skall korrekthet uppnås, när läraren uppenbart måste ålägga sig stor återhållsamhet med rättelser och "vara medveten om att vi upplever en brytningstid när det gäller våra språknormer"?

Exempel kan självfallet tas också från andra ämnen, men jag har här valt svenska, eftersom just förmågan att skriva måste hänföras till de nödvändiga basfärdigheterna. Min slutsats kan inte bli annat än en: Med sin nedvärdering av den metodiska träningen av basfärdigheter och med sin överdrivna ambition att tillföra svenskämnet ett otal mera pen-

fera moment, sviker skolan det som borde vara dess viktigaste skyldighet — att ge eleverna nödvändiga färdigheter inför fortsatta studier och inför utträdet i arbetslivet. Svenskundervisningen är det verkliga skräckexemplet. Men i princip kan samma resonemang tillämpas på flera av de viktigaste ämnena.

Skolans målsättning

Det är alltså inte riktigt och rimligt att förklara alla brister i den aktuella kunskapsstandarden med att urvalet av elever i gymnasium och vid universitet och högskolor nu är bredare än tidigare. Det är självfallet riktigt att denna faktor spelar en betydande roll. Om den andel av en årskull som går vidare till högre utbildning stiger från 5 procent till 20 procent (vilket mycket grovt motsvarar utvecklingen under 1960-talet), är det rimligt att acceptera en lägre genomsnittlig prestationsförmåga hos denna betydligt större grupp; det finns inte 20 procent lysande begåvningar i en årskull ungdomar (och fanns förresten inte heller i de tidigare 5 procenten).

Men det är inte rimligt att denna grupp efter tolv års skolgång skall vara så illa rustad ifråga om grundläggande kunskaper och färdigheter att många har svårigheter att fullfölja sin utbildning på högskolenivån. Det är heller inte rimligt att universitet och högskolor skall behöva anpassa sin undervisning och sänka sina utbildningsmål därför att den avlämnande skolan inte förmår hävda en acceptabel utbildningskvalitet. Utbildningsmålen i

högskolan är relaterade till arbetslivets krav, och de kraven sjunker inte. Härav följer, att det är skolan som måste anpassa sig. Detta låter kanske trivialt, men råkar vara en tanke som strider mot gällande utbildningspolitiska doktriner.

Såvitt jag förstår, finns det bara en lösning på det problem jag här har behandlat. De som handhar utbildningsplaneringen i skolan, både grundskolan och gymnasieskolan, måste fås att prioritera alla sina önskemål om vad som bör rymmas i kursplanerna. Det som är centralt måste skiljas ut från det som är perifert. Grundläggande färdigheter, som är nödvändiga, måste lyftas fram och ges en starkare ställning. Bland övrigt läroplansgods, av vilket mycket i och för sig är intressant och önskvärt, måste en del rensas bort och annat tonas ned. Skolans mål skulle härigenom bli mindre spektakulära, förvisso, men i gengäld mera realistiska.

Detta ter sig särskilt nödvändigt mot bakgrund av att gymnasieutbildning och högre utbildning nu ges till en betydligt större andel ungdomar än tidigare. Det ter sig paradoxalt att man trots, att man med framgång skulle kunna genomföra en tyngdpunktsförskjutning från fundamentala läroplansmoment till mer extravaganta just i ett skede, då man genom en breddad rekrytering fört in nya grupper med sämre förutsättningar att svara mot dessa höjda ambitioner. Men det är vad man trots. Man skall kanske inte alltför mycket förvånas över att resultaten blivit som de är.